

Viedoklis

No vienreiz lietojamās ekonomikas uz aprites ekonomiku – ko tas nozīmē praksē?

Agita Baltbārde,
AS CleanR Grupa valdes locekle

Iespējams, pirmās asociācijas ar aprites ekonomiku uzņēmējam un sabiedrībai ir biedējoši vārdi “patēriņa mazināšana” un “dabas resursu ieguves samazināšana”, jo tas taču ir teju tautsaimniecības pamats! Tomēr, ja mēs tiekam pāri pirmajam aizspriedumu vilnim, varam arī saskatīt izaugsmi, jaunas darba vietas un vienlaikus arī iespēju saglabāt mums visiem vienīgo mājvietu – planētu Zemi. Pāreja uz aprites ekonomiku nav atsevišķu indivīdu vai nozaru ciņa, tieši pretēji – pastāvošās kārtības maiņa ir iespējama, ja sadarbība un virzība notiek visos līmeņos: valsts – uzņēmējs – cilvēks.

Aprites ekonomikas pamata pilāri ir nemainīgi – ražot produktus ar ilgāku dzīves ciklu un mazāku ietekmi uz vidi, patērēt mazāk, šķirot un pārstrādāt vairāk, galu galā iespējami mazāk atkritumu noglabāt poligonos un neizrakt lieku tonnu litija, vara vai germānija (lasiet: mazāk jauniegūtu resursu, kas mazīna Zemes biodaudzveidību).

Ideja par pāreju uz aprites ekonomiku pati par sevi nav nekas jauns. Pirmo aprites ekonomikas rīcības plānu Eiropas Komisija izsludināja 2015. gadā. Latvijā Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (VARAM) atbilstošo dokumentu – *Rīcības plāns pārejai uz aprites ekonomiku 2020.–2027. gadam* – publicēja 2020. gadā. Tas ir gan apsveicami, gan vajadzīgi. Tomēr, kā mums veicas ar mērķu sasniegšanu?

Eiropas Savienības (ES) iestāžu publicētā statistika, kuras dati sakņojas mūsu pašu dotajos datos, tomēr rāda, ka līdz apritīgumam šī jēdziena pilnvērtīgā nozīmē mums vēl ir krietns ceļš ejams, bet laika maz. 2035. gadā ES valstīm noteikts mērķis noglabāt poligonos ne vairāk kā 10% atkritumu, taču pašlaik atbilstoši Eiropas Vides aģentūras (EVA) vērtējumam mums pastāv ļoti liels risks to nesasniegt, jo 2020. gadā šis rādītājs Latvijā bija 52,8%. Tas viss, neraugoties uz to, ka EVA publicētajos datos Latvija ir viena no tām valstīm, kas 10 gados (2010.–2021.) ir uzrādījusi izrāvienu aprites ekonomikas

veicināšanā. Acīmredzot ar esošo regulējumu un ietvaru vien nepietiek. Ja mēs vēlamies sasniegt ES klimata mērķus un nemaksāt no valsts budžeta sodus, tad tiem ir jābūt integrētiem teju visās valsts politikās un rīcībās. Pirmkārt, tā dēvētais “zaļais iepirkums”, kas nav tikai transports, bet kas nozīmē arī īsākas un efektīvākas piegāžu ķēdes, piemēram, iepērkot vairāk vietējo, iegādājoties preces, kā ražošanā izmantoti pārstrādāti materiāli vai kas kalpos ilgāk. Otrkārt, attīstīt industriju, kas izmanto nepārstrādājamus atkritumus kā enerģiju. Uzsvars uz vārdiem “nepārstrādājami atkritumi”, jo aprites ekonomikas prioritārie mērķi ir: 1) radīt mazāk atkritumu; 2) šķirot un pārstrādāt iespējami vairāk. Pēc ES statistikas datiem, pašlaik Latvijā apmēram tikai 3% pašvaldībās radīto atkritumu (atkritumi no māsaimniecībām, tirdzniecības uzņēmumiem, mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, sabiedrisko vietu atkritumi u. tml.) tiek izmantoti enerģijas ražošanā, taču Igaunijā šis rādītājs ir 43%; poligonos Igaunijā noglabāto atkritumu apjoms ir apmēram 3,5 reizes zemāks nekā Latvijā. Vācijā, kas ir milzīga, ražojoša ekonomika, apmēram 68% pašvaldībās radīto atkritumu tiek sašķiroti un pārstrādāti, 31% nonāk enerģijas ražošanas nozarē. Poligonos tiek noglabāts niecīgs apjoms. ES vidējais rādītājs, kas atspoguļo nepārstrādājamo atkritumu pārvēršanu enerģijā, ir 27%. Treškārt, “zaļināt” nodokļus, kas var darboties dažādos virzienos. Atbalstīt tos uzņēmumus, kuri investē tehnoloģijās un procesos, kas mazīna oglekļa dioksīda emisijas, vai tiem, kuri nešķiro vai rada palielinātu daudzumu emisiju, tiek piemērotas lielākas nodevas. Šāda rīcība varētu stimulēt ne tikai klimata mērķu sasniegšanu, bet arī tik daudz piesauktu un akūti nepieciešamo ekonomikas transformāciju. Sākumā minēju, ka aprites ekonomika ir patēriņa mazināšana, kas cilvēkiem saistās lielākoties ar ražošanas samazinājumu, attiecīgi arī ar darba vietu samazinājumu un no tā izrietošajām sekām. Taču es aicinātu paraudzīties arī no citas puses. Inovācijas, kas vērstas uz aprites ekonomikas veicināšanu, tieši var radīt jaunas darba vietas visā ķēdē, turklāt ar dažādām kvalifikācijām. Piemēram, pāreja no vienreiz lietojamiem traukiem pasākumu organizācijā uz depoziņa traukiem. Tas nozīmē, ka ir jāprojektē, jāprogrammē un jābūvē atbilstošas iekārtas, tās ir jāuztur, tāpat jāveido ķēdes, kur izlietotie trauki tiks savākti, dezinficēti un atkal nogādāti tālākai izmantošanai. Arī šajā procesā vajadzēs kādu, kas pieņem un apstrādā pasūtījumus, kontrolē kvalitāti

un strādā ar klientiem. Vēl viens piemērs – aprites kvartāli, kurus valsts vai pašvaldību līmenī ir vērtīgi atbalstīt, mazinot nodokļu slogu vai radot citus atbalsta instrumentus, piemēram, daļējas nomas maksas segšanas veidā, tādējādi atbalstot mazo biznesu. Šajos kvartālos darbojas maiņas punkti, piemēram, būvniecības atlikumi vai kādam nevajadzīga, bet citam vajadzīga elektrotehnika; vai meistari, kuri var salabot to, kas sabojājies.

Ceturtkārt, ieviest principu – šķiro visi. Gan iedzīvotāji, gan uzņēmēji, gan publiskā sektora iestādes, turklāt visplašākajā nozīmē – arī skolās un bērnudārzos. Pašlaik atkritumu šķirošana ir lielo ražojošo uzņēmumu pienākums, noteiktām nozarēm ir ražotāju atbildības sistēmas, arī pašvaldību saistošie noteikumi un atkritumu tarifu politika lielākoties ir veidota tā, lai stimulētu šķirot. Tomēr Latvijā ir arī visnotaļ liels publiskais sektors, lai arī šīm iestādēm būtu pienākums šķirot – stiklu, vieglo iepakojumu un bioloģiski noārdāmos atkritumus. Iedzīvotāji lielāko daļu laika pavada izglītības iestādēs, darba vietās, parkos, kur ne visur šķirošana ir obligāta. Identiska situācija ir arī ar daudzdzīvokļu namiem – ne visās pašvaldībās šķirošana pie tiem ir obligāta, un liela mērē tas ir atkarīgs no pašvaldību vēlmēm mainīt normatīvo ietvaru.

Attiecībā uz ieradumu nostiprināšanu, pamatu pamats ir izglītība, turklāt jau kopš bērnības, kad mazulis sper savu kāju bērnudārzā, jo tur šķirošana var būt rotaļa. Jau vecākiem bērniem var stāstīt, kā dažādi priekšmeti var iegūt otru elpu, ja esam sašķirojuši pareizi. Vēl svarīgāk – neatstāt to tikai teorijas līmenī, bet arī iesaistīt un ļaut izmēģināt praksē, tas ir, no dalītās šķirošanas urnām līdz pat kompostēšanai. Patlaban, starp citu, normatīvais regulējums faktiski neļauj nedz pirmsskolas, nedz citās izglītojošās iestādēs kompostēt. Protams, veselība pirmajā vietā, taču, pārskatot normatīvos aktus arī šajā ziņā, būtu rodams kompromiss.

Noslēgumā es nevairstos lietot it kā klišejskas frāzes, ka mēs visi esam atbildīgi par to, kādu planētu atstāsim nākamajām paaudzēm. Valsts uzdevums ir radīt sistēmu un atbalsta rīkus, kas stimulē gan uzņēmējus, gan cilvēkus rīkoties un īstenot aprites ekonomikas principus dzīvē. Vienlaikus publiskajam sektoram pašam ir jāseko tiem principiem, ko tas sludina. Tālāk gan – viss atkarīgs no katra (biznesa vai indivīda) paša rīcības, tiesa, tas pagēr domāšanas maiņu no īstermiņa vizmaz uz vidēja termiņa periodu un fokusu uz to, ko es pats katru dienu varu darīt citādi, lai vide apkārt kļūtu tirāka un mūsu katra ietekme uz to – mazāka.